Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Тези

77-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету

ТОМ 2

16 травня – 22 травня 2025 р.

Полтава 2025

УДК 739.4(477.53)”1649/1764”

О.О. Перець, к.мист., доцент
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ВИТВОРИ КОВАЛЬСЬКОГО МИСТЕЦТВА В ХУДОЖНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОВКІЛЛЯ ПОЛТАВЩИНИ ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ

Вироби художнього металу, як підсистема тримірного декоративно-прикладного компоненту художньої організації довкілля, традиційно побутують у другому, третьому та четвертому шарах середовищних систем [4, с. 219, 226]. Вироби художнього ковальства забезпечували реалізацію всіх базових принципів художньої організації середовищних систем доби Гетьманщини.

Оскільки вхідні брами та зовнішні двері сприймалися як «обличчя» споруди, то їх металеве оздоблення виконувалося особливо мальовничо. Ковані деталі набували найвигадливіших форм та обрисів, прикрашалися орнаментальними мотивами, розетками, стилізованими квітами, що могли нести, як своєрідні генетичні коди, так і новітнє бачення форми. За тими ж конструктивно-композиційними принципами створювалися віконні грати, штахети та огорожі різного призначення. Ажурність, як композиційний засіб і як специфічна позитивна якість таких творів, надавала міському середовищу додаткового емоційно-психологічного забарвлення.

У третьому та четвертому шарах середовища поширюється великий масив кованих речей: предмети інтер’єрного обладнання, окуття для транспортних засобів тощо. Справжніми витворами українського ковальсько-слюсарного мистецтва були скрині для грошей та цінностей, що зовні прикрашалися різною поковкою. У Диканському історико-краєзнавчому музеї імені Д. М. Гармаша експонується унікальна скриня-скарбниця XVII – початку XVIII ст., що належала найвищій козацькій старшині [3]. Скриня обшита зовні та зсередини бляхою, яка кріпиться до каркасу шляхом накладання поздовжніх та поперечних паралельних штаб окуття по стінкам, дну й покришці. Штаби окуття декоровані кованими п’ятилисниками, бутонами лілеї, рідше – восьмипелюстковими розетками, з гравірованими прожилками, смугами тощо. Окуття ділить пласкі поверхні скрині сіткою квадратів, які в середині містять п’ятипелюсткову квітку з листям і частиною стебла (на стінках), та почережно розміщені аналогічні квітки та стилізовані бутони лілеї (на покришці). Овальні відкидні профільовані ручки скрині також вкриті витонченим візерунком. Ручки кріпляться до скрині за допомогою фігурних петель, що тримаються на стінках фігурними шайбами у вигляді чотирипелюсткових квіток із хрестовидно розміщеними пелюстками.

Міцність – головна якість металу, зумовлювала його використання, перш за все, у виробництві речей, покликаних втілювати «принцип священності художньої організації довкілля».

Своєрідним національним явищем є ковані надбанні хрести, чиє висотне розташування, – віддаля, на світлому тлі неба перетворює мереживо чорних ліній тонкуватого заліза, на таку собі середовищну графіку. Композиції надбаних хрестів зберігають у собі багато елементів, що пов'язані з графемами дохристиянського солярного знака. Промениста розета, що злітає над храмом, часто виступає у сполученні із зображеннями поширеного у народному мистецтві мотиву «дерева життя», та півмісяця. Ці ковальські фантазії органічно пов'язані із народною творчістю і використовують ажурність як засіб виразності, що покликаний створювати враження піднесеності, від споглядання металевих візерунків, декоративно структурованих у сакральні розети [1; 2, с. 64, 65]. Дахи будівель часто оздоблюються так званими «сонцями» – променистими картушами круглої або овальної форми. В експозиції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського представлені ковані хрести, виконані у барочних формах, але з виразними рисами сільського народного ковальства, технічні та художні особливості якого складалися століттями.

Твори художнього ковальства, взаємодіючи з іншими об'єктами середовища, можуть входити як до «системи художніх складових прямої просторової взаємодії», так і до «системи художніх складових перетвореної просторової взаємодії», які в свою чергу виступають підсистемами у «системі національної композиційно-конструктивної тотожності». Остання зумовлює варіативність та поширеність у національному предметно-просторовому середовищі «системи складових, які втілюють національну образність». Разом вони забезпечують національну ідентичність художньої організації довкілля [4, с. 220].

Видатні зразки художнього ковальства слугують прикладом слідування базовим принципам художнього середовищного творення та спрямованості до втілення принципу перспективного розвитку художньої організації предметно-просторового середовища.

Література:

1. *Гуцало О. Й. Надбанні хрести українських церков XVII–XVIII вв. / Українське наукове товариство : Збірник секції мистецтв І. — К. : Державне видавництво, 1921. — С. 31–38.*
2. *Жолтовський П. М. Художній метал. Історичний нарис. — Київ : «Мистецтво», 1972. — 116 с.*
3. *Кулатова І. М., Супруненко О. Б., Суховська І. В. Кована скриня з Диканьки / Козацькі старожитності Полтавщини : Збірник наукових праць. / Редколегія : Бондаревський П. К. (відп. ред.) та ін. — Полтава, 1994. — Вип. 2. — С. 147–155.*
4. *Перець О.О. Принципи художньої організації предметно-просторового середовища (на прикладі Полтавського історико-етнокультурного регіону). Дисертація … канд. мистецтвознавства 26.00.01. Київ, 2017. — 230 с.. URL: http://www.mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-files/Diser_O_O_Perec.pdf*